

Norbert OSTROWSKI

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań

LIE. *skilia* SEMANTINĖ RAIDA

1.1. Lietuvių kalboje pasitaiko atvejų, kai priešdėlinis ir nepriešdėlinis veiksmažodis turi tą pačią leksinę reikšmę, pvz., *versti* 1) 'daryti, kad griūtų' (= *nuversti*), 2) 'vienos kalbos tekstą išdėstyti kita kalba' (= *išversti*), 3) 'priverstinai raginti ką daryti' (= *priversti*) (žr. LKŽ XVIII 806 t.). Tokį reiškinių galima pastebėti jau senuosiuose lietuvių kalbos paminkluose, pvz.: *Nesieksi* (= *neprisieksi* – N. O.) *teypag per galwa tawo* Ch 12₅₅; *stėpiu / nusstėpiu* 'kryių / recondo, abscondo (...) ' SPr 64; *szułu / suszatu* 'márznę / congelasco, concreasco' SPr 77; *drunu / sudrunu* 'prochnieię / putresco (...) ' SPr 140. Panašiai yra ir tada, kai vienas ir tas pats žodis gali turėti dvi arba daugiau priešdėlinėms formoms būdingų reikšmių, priklausančių nuo konteksto, plg. lie. *lipti*: gali reikšti arba 'įlipti' (pvz., į autobusą), arba 'išlipti' (pvz., iš autobuso). Veiksmažodžio *skilti* semantinės raidos pavyzdžiu čia bandoma parodyti, kad nepriešdėlinė forma gali perimti priešdėlinio atitikmens reikšmę ir laikui bėgant prarasti savo pirminę reikšmę.

1. 2. Lie. *skilti*, *-ia* 'daužti, žiebtį, norint gauti ugnį' ir la. *škilt*, *-lu* 't. p.' etimologiškai susiję su lie. *skelti* 'kirsti, dalyti pusiau, į dalis' ir *skilti*, *skyla* 'plyšti'. Nustatyti pagrindinę reikšmę padeda gr. *σκαλλε-* '(den Boden) aufhacken' < **skl-je-* (apie šios formos istoriją graikų kalboje žr. K ö s l i n g 1998, 117). Remiantis nurodyta reikšme lietuvių ir latvių 'žiebtį ugnį' reikia laikyti reikšmės 'dalyti į dalis' specializacija. Reikšmės 'žiebtį ugnį' išeities taškas buvo priešdėlinė forma *išskilti*, kurios reikšmę perėmė *skilti* ir taip tapo poliseminiu veiksmažodžiu. Šita polisemija išnyko tada, kai buvo prarasta pirminė *skilti* reikšmė. Prie tokios išvados prieiname ir analizuodami senosios kalbos medžiagą: *ižskiliu* 'skrzesam / excito' SPr 168; *ižskilt ugni* 'wykrzesać ogień z kámienia / excudere ignem ex silice' SD³ 498; *ižskielu ugni* 'krzeszę ogień / Excudo, excutio ignē, elido ignem ē silice' SD³ 135 (visada su priešdėliu *iš-*). Ypač įdomi paskutinė forma, plg. su *skielu* 'kráię / scindo, concido' SD³ 127; *iskielu* 'nászczepiam drewna / incido, inspico faces' SD³ 197; *wagiu perskielu ku* 'klinem rozbijam / findo cuneis, cuneo per vim aliquid' SD³ 107 ir *perskielu* 'rozłupuię / diffindo, discindo' SD³ 387¹.

Ch – Cituojama iš: Biblia litewska Chylińskiego. Nowy Testament, II, Tekst, red. Cz. Kudzinowski, J. Otrębski, Poznań, 1958.

P. Kösling, 1998, Die griechischen primären Jotpräsentien. Untersucht und dargestellt nach Formenbestand, Aktionsarten und Etymologie, Hamburg.

SPr – Cituojama iš: Senasis Konstantino Sirvydo žodynas, parengė K. Pakalka, Vilnius, 1997.

SD³ – Cituojama iš: Pirmasis lietuvių kalbos žodynas, parengė K. Pakalka, Vilnius, 1979.

¹ Plg. rus. *seč* 'kirsti, kapoti' : *vyseč* 'iskru, į tai dėmesį atkreipė Aleksandras A. Anikinas.